ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ П'ЯТИРІЧНИХ ДІТЕЙ

О.А. Половіна
м. Київ

В статті висвітлені теоретичні засади ігрової діяльності п'ятирічної дитини; визначені психологічні особливості впливу гри на розвиток дітей дошкільного віку; розкриті елементи педагогічного супроводу ігрової діяльності п'ятирічних дітей.

Ключові слова: ігрова діяльність, п'ятирічні діти, психолого-педагогічний супровід, психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку.

Немає нічого більш гармонійного за дитину, що грається… Сила цієї гармонії настільки велична, що дорослі, які спостерігають за дитячою грою, мимоволі посміхаються, переживаючи радість та захоплення та поринаючи у власне дитинство.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема ігрової діяльності багатогранна: науковці розглядали вплив ігрової діяльності на розвиток дитини (Л. Виготський, С. Логачевська, А. Макаренко, В. Мухіна, Н. Огаркова, С. Рубінштейн, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга та ін.), вивчали мотиви ігрової діяльності (Л. Виготський, С. Рубінштейн), досліджували психологію гри дітей різного віку (Л. Божович, П. Гальперін, О. Запорожець, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, Ф. Фрадкін та ін.), виділяли гру як засіб пізнання дійсності (П. Підкасистий, Ж. Хайдаров та ін.), як засіб засвоєння знань, умінь і навичок (П. Лесгафт, В. Сухомлинський та ін.), як засіб педагогічного впливу (А. Макаренко, К. Ушинський та ін.), виокремлювали гру як мовну вправу (О. Сергєєва, М. Сухолуцька та ін.), вивчали значення гри для організації рухів (Т. Гіневська, О. Запорожець), розглядали гру як прояв уяви та фантазії, що стимулюються різноманітними афективними тенденціями (К. Бюлер, Дж. Стенлі, В. Штерн, К. Ушинський), пов'язували гру з розвитком мислення (А. Сікорський, Дж. Дьюї); вивчали прояв творчих здібностей в іграх (О. Усова); виявляли взаємозв'язок гри і спілкування (Н. Анікеєва, М. Лісіна та ін.).

Мета статті: висвітлити теоретичні засади ігрової діяльності п’ятирічних дітей.

Завдання: визначити психологічні особливості впливу гри на розвиток дітей дошкільного віку, зокрема п’ятирічних; розкрити елементи педагогічного супроводу ігрової діяльності п’ятирічних дітей.

Що ж таке гра з точки зору науки? У психологічному словнику за редакцією А. Петровського і М. Ярошевського гра визначається як форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, зафіксованого в соціально закріплених засобах здійснення предметних дій, у предметах науки і культури. [5] Педагогічний словник розкриває зміст гри як одного з видів діяльності людини, який виник історично і полягає у відтворенні дій дорослих і стосунків між ними. [4]

Усе життя дитини-дошкільника пронизане грою, лише у такий спосіб вона готова відкрити себе світові та світ для себе. Граючись, діти вивчають та розуміють світ, в якому вони живуть. Вони набираються досвіду, коли відчувають речі на дотик, виявляються правими в одних питаннях та помиляються щодо інших. Ці успіхи та поразки допомагають їм не лякатися нових викликів в майбутньому. Діти уявляють, створюють, систематизують та захоплюються багатьма ідеями. Одним словом, вони пізнають світ. Радість життя є другим цінним ефектом від гри. Розважаючись, дитина досягає психологічної рівноваги і здатна краще контролювати себе. Більше того, гра – наче «острів безпеки» серед труднощів. Це дає змогу осягнути свій досвід та застосовувати його надалі. Гра 5-річної дитини відзначається своєрідним переходом до нової якості гри. [1; 2; 3; 4; 5; 6] Дитина вчиться гратися не тільки поруч або в компанії дітей, але й, що є найголовнішим, – разом із ними. Йдеться в буквальному розумінні про зіграність. Така перша зіграність багато що визначає в житті людини. По суті, вона означає початок співіснування із однолітками, зі своїм поколінням. Гра з іншими дітьми – не забавка, не заповнення вільного часу, якого в дитини вдосталь. Гратися з іншими дітьми означає розділяти з ними час, місце, іграшки, думки, плани.

Дитина дізнається на практиці, що вдається лише та справа, до якої кожний, у міру своїх зусиль, докладе рук, а це вже є основами співпраці. У вільному спілкуванні з однолітками дитина вчиться тактики та практики взаємин, виявляє перші партнерські та товариські якості. Під час гри дитина змушена вчитися розуміти особливості характерів інших, оцінювати їхні вчинки, пристосовувати свою поведінку до їхніх вимог – а це вже вагома школа практичної психології.

У 5-річному віці гра стає сюжетно-рольовою: діти перебирають на себе ролі дорослих людей та в узагальненій формі, в ігрових умовах відтворюють діяльність дорослих і взаємини між ними. Дитина, обираючи та виконуючи роль, відтворює відповідний образ – мами, лікаря, водія, пірата – та зразки його дій. Дорослий та його дії стають для дитини зразком не тільки об'єктивно, але й суб'єктивно: дитина не просто імітує дії дорослих, вона ототожнює себе із соціальною роллю дорослого. Сюжет – сфера дійсності, яка відбивається під час гри. Спочатку дитина обмежена родиною, тому її ігри пов'язані здебільшого із сімейними, побутовими проблемами.

Згодом, у міру засвоєння нового, дитина починає використовувати складніші сюжети – виробничі, військові тощо. Гра на той самий сюжет поступово стає стійкішою, тривалішою. Старші дошкільники здатні гратись в одне і те саме кілька годин поспіль, а деякі їхні ігри можуть тривати навіть кілька днів. Діти, які перебувають у загальній системі взаємин, розподіляють між собою ролі перед початком гри і підпорядковані обумовленим правилам виконання певної ролі, жорстко контролюючи послідовність їх дотримання.

Гра сприяє становленню також і довільної поведінки дитини. [2; 5; 6] Механізм керування своєю поведінкою (тобто дотримання правил) формується саме під час гри, а вже згодом упроваджується в інших видах діяльності. Довільність припускає наявність зразка поведінки, який наслідує дитина, і контролю. У процесі гри зразком є не моральні норми або інші вимоги дорослих, а образ іншої людини, чию поведінку копіює дитина. Свідомий самоконтроль з'являється тільки в період завершення дошкільного

віку, тому спочатку дитина потребує зовнішнього контролю – з боку її товаришів по грі. Спочатку діти контролюють одне одного, а потім – кожний сам себе. Поступово зовнішній контроль зникає із процесу керування поведінкою, і образ починає регулювати поведінку дитини безпосередньо. У цей період дитині ще складно перенести механізм довільності, що формується під час гри, на неігрові ситуації: те, що легко вдається дитині в процесі гри, значно гірше виходить на вимогу дорослих (наприклад: під час гри дошкільник може тривалий час перебувати у позі вартового, але стояти прямо і не рухатися за наказом дорослого йому важко). За сприятливих умов розвитку на момент вступу до школи дитина здатна керувати своєю поведінкою цілком, а не тільки окремими діями.

Вік 5 років є хронологічною межею переходу від молодшого дошкільного віку до старшого. У науковій психологічній літературі неодноразово відзначалися істотні зміни в психічному розвитку 5-річної дитини. [1; 2; 5; 6] За словами Л. Виготського, в цьому віці ми маємо справу з абсолютно новими відносинами, які виникають між мисленням і дією. У загальних рисах суть цих змін можна визначити як становлення внутрішнього психічного життя, внутрішнього плану дії, який визначає зовнішню поведінку дитини. Починають переважати «дії від думки, а не від речі». Ці зміни знаходять своє відображення у всіх сферах психічного розвитку дитини: комунікативної, пізнавальної, вольової, мотиваційної. Зокрема, у сфері спілкування дитини з дорослим на перший план виходять позаситуаційні форми спілкування – пізнавальна та особистісна. Дорослий виступає перед дитиною у новій якості – як джерело нових знань, як ерудит, здатний вирішити його сумніви і відповісти на його питання. Приблизно в 5-річному віці виникає нова своєрідна комунікативна потреба – потреба у повазі дорослого, яка проявляється в підвищеній вразливості дітей. Головним засобом такого спілкування, природно, служить мова, оскільки тільки вона дозволяє вийти за межі ситуації і здійснити позаситуативне спілкування. У деяких 5-річних дітей складається нова і вища для дошкільного віку

позаситуативно-особистісна форма спілкування. На відміну від попередньої, її змістом виступає світ людей, а не речей. Потреба у взаєморозумінні та співпереживанні дорослого є головною для позаситуативно-особистісного спілкування. В особистісному спілкуванні діти починають розрізняти різні ролі дорослих: вихователя, лікаря, продавця, вчителя і відповідно до цього по-різному будувати свої стосунки з ними. У зв'язку з цим формування позаситуативно-особистісного спілкування можна розглядати як важливу передумову готовності до школи.

Вік 5 років характеризується вибухом всіх проявів дошкільника, адресованих однолітку. Після 4 років одноліток стає для дитини більш привабливим, ніж дорослий. З цього віку діти вважають за краще грати разом, а не наодинці. Головним змістом їхнього спілкування стає спільна ігрова діяльність. Спілкування дітей починає опосередковуватися предметною або ігровою діяльністю. Діти пильно та ревниво спостерігають за діями однолітків, оцінюють їх та реагують на оцінку яскравими емоціями. Посилюється напруженість у стосунках з однолітками, частіше, ніж в інших вікових періодах, виявляється конфліктність, образливість, агресивність. Одноліток стає предметом постійного порівнювання з собою, протиставлення себе іншому. Потреба у визнанні, повазі виявляється головною в спілкуванні як з дорослим, так і з однолітком. У цьому віці активно формується комунікативна компетентність, яка виявляється у вирішенні конфліктів та проблем, що виникають у міжособистісних стосунках з однолітками. [2; 5; 6] П'ятирічний вік є періодом бурхливого зростання самосвідомості, коли Я дитини відокремлюється від інших, протиставляється як близьким дорослим, так і одноліткам. Це період підвищеної вразливості, коли у багатьох дітей виникають (а у деяких залишаються і надалі) такі риси, як образливість, сором'язливість, агресивність, демонстративність тощо.

Становлення внутрішнього психічного життя та внутрішньої саморегуляції пов'язане з цілою низкою новоутворень у пізнавальній сфері

дошкільника. Перш за все дитина набуває здатності діяти в плані загальних уявлень. Мислення 5-річної дитини перестає бути наочно-дійовим, відривається від сприйнятої ситуації, і, таким чином, виникає можливість встановлювати зв'язки між загальними уявленнями, які не дані в безпосередньому чуттєвому досвіді. Дитина може встановлювати прості причинно-наслідкові зв’язки між подіями та явищами. У неї виникає прагнення якось пояснити та упорядкувати навколишній світ. Виникає перший абрис цілісного дитячого світогляду. Найбільш характерною формою мислення 5-річної дитини є наочно-образна, коли дитина оперує не конкретними предметами, а їх образами та уявленнями. Важливою умовою формування даного виду мислення виступає здатність розрізняти план реальних об'єктів і план моделей, що відображають ці об'єкти. Можливість створювати нові оригінальні образи і діяти з ними у внутрішньому плані уяви є одним з головних новоутворень цього періоду. [2; 5; 6] Найважливішим новоутворенням цього періоду є виникнення довільної поведінки. [5] У дошкільному віці поведінка дитини з імпульсивної та безпосередньої стає опосередкованою нормами і правилами поведінки. Вперше виникає питання про те, як треба себе вести. Тобто створюється попередній образ своєї поведінки, який виступає в якості регулятора. Дитина починає керувати своєю поведінкою, порівнюючи її зі зразком. Проте, незважаючи на всі вищевказані досягнення, 5-річна дитина залишається дошкільником і всі її інтереси та потреби лежать у сфері гри. Усі найважливіші новоутворення цього періоду зароджуються та першочергово розвиваються у провідній діяльності дошкільного віку – сюжетно-рольовій грі.

В останні роки в психолого-педагогічній літературі неодноразово вказувалося, що ігрова діяльність дітей характеризується тим, що в основі дитячих ігор лежать одноманітні сюжети, що діти погано вміють підкорятися правилам, що гра перестала носити творчий характер (Е. Зворикіна, С. Новосьолова, Н. Михайленко, Н. Короткова й інші). Спостереження за вільною діяльністю 5-річних дітей показало, що значна частина дошкільників

(приблизно 60%) не граються. Вони демонструють окремі предметні дії (катання машинок, кидання м'яча), розглядали книжки, малювали тощо. Лише 40 % дошкільнят демонструють ті чи інші форми сюжетно-рольової гри. Найбільш популярними у дошкільнят виявилися традиційні побутові сюжети: годування, вкладання спати, прогулянка, купання доньки тощо (такі ігри спостерігалися в 30% випадків). Сюди ж входять варіанти гри «Дочки-матері» і сучасний різновид цієї гри «Сім'я ляльки Барбі». У хлопчиків частіше програються сюжети, пов'язані із захистом і нападом: «Поліцейські і злодії», «Бандити й наші», «Мисливці за привидами». В іграх діти використовують як реальні іграшки, так і їх замінники. Багато дітей називають ролі, намагаються виконати саме ті дії, які характерні для обраної ними ролі (доньки чи матері). 20% дітей виділяють правило, за яким потрібно діяти, проте більшість з них не можуть дотримуватися правил, що обмежують спонтанну активність, тобто роблять те, що за роллю робити не можна. Цікаво, що не всі діти вміють користуватися рольовою мовою, здійснювати рольовий діалог. Гра сучасних 5-річних дітей характеризується одноманітністю. Це, як правило, повтори одних і тих же операцій, що характерні для процесуальної ігри дітей раннього віку. Спостереження показали, що 5-річні діти не можуть елементарно розвинути сюжет, не здатні вживатися в прийняту роль і будувати свої стосунки з іншими, виходячи з рольової позиції. Результати досліджень свідчать про те, що за своєю популярністю сюжетно-рольові ігри майже в два рази відстають від інших видів діяльності. Причому сюжети дитячих ігор досить одноманітні та в основному обмежені сімейною тематикою; «професійні сюжети» (тобто ігри в кухаря, шофера, лікаря, космонавта тощо), які були дуже популярні 10-20 років тому, практично відсутні. Характерним для сучасних дошкільнят є досить розповсюджене використання в своїх іграх сюжетів з телевізійних фільмів та відтворення ролей екзотичних телевізійних героїв (людина-павук, привиди тощо.) Слабка показність сюжетно-рольових ігор та їх відірваність від життя близьких дорослих можуть свідчити про те, що соціальне життя та

входження у світ дорослих перестають бути змістом дитячих ігор, як це передбачалося класичною психологічною концепцією дитячої гри. Згортання гри в дошкільному віці відбивається на загальному психічному та особистісному розвиткові дітей. [2; 6] Перевага гри над будь-якою іншою дитячою діяльністю полягає в тому, що вона, залишаючись максимально вільною та привабливою для дитини, стає школою довільної поведінки, вчить її досягати мети, долати свої імпульсивні бажання. Це практично єдина сфера, у якій дошкільник може виявити свою ініціативу та творчу активність. Саме в грі діти вчаться контролювати та оцінювати себе, розуміти, що вони роблять, і, найголовніше, прагнуть діяти правильно. У розвинутій формі ігрової діяльності діти самостійно хочуть діяти відповідно до прийнятих правил. Уникнення правил гри може свідчити про те, що у сучасних дітей гра перестає бути «школою довільної поведінки», а ніяка інша діяльність для дитини 3-6 років цю функцію виконати не може. Адже довільність це не лише дії за правилами, це усвідомлення, незалежність, відповідальність, самоконтроль, ініціативність і внутрішня свобода. Втративши гру, діти не зможуть сформувати цих якостей. У результаті їхня поведінка залишиться ситуативною, мимовільною, залежною від оточуючих дорослих. Результати досліджень доводять, що сучасні дошкільнята, залишившись без керівництва дорослого, не здатні організувати самостійну діяльність, наповнити її змістом: вони тиняються, штовхаються, перебирають та розкидають іграшки тощо. У більшості з них не розвинена уява, відсутні творча ініціатива та самостійність мислення. А оскільки дошкільний вік є оптимальним періодом для формування цих найважливіших якостей, важко живити ілюзії, що усі ці здібності виникнуть самостійно у більш зрілому віці. Бідність та примітивність гри відбиваються і на комунікативному розвитку дітей. Дошкільнята, що не вміють грати, не здатні змістовно спілкуватися, займатися спільною діяльністю, не вміють продуктивно вирішувати виникаючі конфлікти. У результаті зростають прояви агресивності, відчуженості, ворожості по відношенню до однолітків.

Така характеристика ігрової діяльності 5-річних дітей дозволяє зробити висновок про необхідність створення умов, що сприятимуть поступовому розвитку сюжетно-рольової гри, яка є незамінною школою спілкування, мислення та формування довільної поведінки дітей дошкільного віку. У контексті сучасного стану дошкільної освіти, у зв'язку зі зміною тенденцій у ставленні до дитинства та до дитини надзвичайно важливим чинником має стати психологізація дошкільних навчальних закладів, організація психолого-педагогічного супроводу дитини у процесі ігрової діяльності, тобто ставлення до неї не лише як до об'єкта засвоєння знань та вмінь, а й як до суб'єкта спілкування, співпраці, дружної життєдіяльності, розширення ступенів її свободи, надання права на власний вибір. Знання, вміння та навички визнаються психологами та педагогами не лише як показники розвитку особистості, а й як вихідні якості особистісного зростання. Вікові та індивідуальні особливості розглядаються як ступені реалізації свого природного потенціалу, зокрема, соціального, пізнавального, художнього, творчого. У контексті означених положень кардинального перегляду потребує питання керівництва дитячою грою. На наш погляд, термін «керівництво» стосовно дитячої гри варто замінити більш влучним терміном «супровід». Невже можливо керувати диханням дитини? А гра для дитини – це друге дихання, це та діяльність, яка є природною. Саме тому пропонуємо змінити стереотипне ставлення до термінології, яка застосовується дошкільній освіті та орієнтуватися на положення про те, що провідним чинником введення системи психолого-педагогічного супроводу є зміна усталених поглядів на особистість дошкільника, впровадження в систему дошкільної освіти Концепції – Я. Система педагогічного супроводу здійснюється педагогами, батьками та іншими дорослими, які беруть участь у вихованні, навчанні і розвитку дитини. Супровід – це система професійної діяльності психолога, яка забезпечує створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психічного розвитку дитини в ситуаціях дошкільної взаємодії. Стосовно гри супровід здійснюється педагогічними

працівниками через взаємодію з дітьми, які є співпрацівниками в розробці стратегії супроводу. Батьки теж виступають суб'єктами супроводу гри, адже вони беруть участь у цьому процесі на засадах співпрацівників, особистісної і родинної відповідальності.

У психолого-педагогічній літературі (І. Бех, О. Газман, О. Запорожець, Н. Крилова, Н.Кудикіна, Н. Михайлова, Г. Строєва, О. Лідерс) прослідковується інтерес до феномену психолого-педагогічного супроводу – прийнятному для сучасних умов засобу, який сприяє особистісному розвитку і вихованню дитини. Істотне наукове та практичне значення мають коригування і уточнення, внесені пізніше розробниками теоретико-методичних засад психолого-педагогічного супроводу О. Газманом, О. Лідерс і Н. Михайловою, про те, що основи такого супроводу не протирічать ідеям особистісно зорієнтованого підходу, співзвучні з ними, та водночас розвивають та культивують суб'єктний потенціал дитини. Психолого-педагогічний супровід досі не має завершеного цілісного наукового опису, в ньому спостерігаються ознаки, які відносяться до різних галузей наукового знання: педагогіки, соціальної педагогіки, психології, соціології. Він ототожнюється з методами і формами виховання, такою позицією педагогів як «вільне спілкування», «товариські взаємини дорослого і дитини», «їх внутрішній настрій». Широка інтерпретація педагогічного змісту супроводу пов'язується зі створенням сприятливих умов, безпечного середовища, необхідних для розвитку і саморозвитку дитини, розкриттям, реалізацією внутрішнього потенціалу, формуванням здатності до самостійних дій та вільного вибору. У працях І.Беха, О.Газмана, Н. Кудикіної супровід розглядається як цілісний процес створення необхідних соціальних та психолого-педагогічних умов для успішного гармонійного розвитку кожної дитини. Завдання педагогічного супроводу – створювати умови для успішного і продуктивного руху дитини її життєвим шляхом, допомога їй в усвідомленні свого «Я», розумінні себе й інших, засвоєнні взаємовідносин з однолітками, іншими дітьми, дорослими (рідними та іншими). Модель

спільної діяльності відтворює паритетні відносини дорослого і дітей, забезпечує, більше того – базується на активній позиції дитини: «Хочу зробити», «Хочу пізнати». Бажання дитини підкріплюється практичними діями, вона має право на вільний вибір – приймати участь чи ні, з ким взаємодіяти, коли закінчувати, який матеріал обрати тощо. У контексті супроводу дитячої гри такі підходи є актуальними. Етапи залучення вихователів і батьків до системи педагогічного супроводу дитячої гри повинні здійснюватися поступово:

I – руйнування усталених поглядів на керівництво грою;

II – набуття педагогами необхідної психолого-педагогічної компетентності;

III – опанування системою педагогічного супроводу ігрової діяльності, основою якого є бінарний характер взаємодії дітей та дорослих

За дотримання даних умов дитяча гра забезпечить реалізацію одного з пріоритетних завдань дошкільної освіти – формування особистості щасливої дитини, здатної до саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. *Газман О. С. Неклассическое воспитание. От авторитарной педагогики к педагогике свободы. / О.С. Газман / — М.: МИРОС, 2002. — 296 с.*
2. *Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. / Л.С. Выготский / - Психология развития. СПб - М. - Харьков - Минск, 2001.*
3. *Кудикіна Н. В. Гра: феноменологічна та педагогічна характеристики [Електронний ресурс]: [наукове фахове видання] / Н. В. Кудикіна // Освітологічний дискурс – 2010. - № 1. http://www.nbuv.gov.ua/ e-journals/osdys/index.html*
4. *Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Пед. думка, 2001. – 514 с.*
5. *Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.*
6. *Эльконин Д. Б. Психология игры. /Д. Б. Эльконин/ – М.: Педагогика, 1978.*

В статье освещены теоретические основы игровой деятельности пятилетнего ребенка; определены психологические особенности влияния игры на развитие детей дошкольного возраста; раскрыты элементы педагогического сопровождения игровой деятельности пятилетних детей.

Ключевые слова: игровая деятельность, пятилетние дети, психолого-педагогическое сопровождение, психологические особенности детей старшего дошкольного возраста.

The article analyzes the theoretical principles of game five of the child, identified psychological characteristics influence the game on the development of preschool children; disclosed elements of pedagogical support five years of playing children.

Keywords: game activity, five children, psycho-educational support, psychological characteristics of children of senior preschool age.